

ლელა მიქიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერ-
სიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი
ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნი-
ერ-თანამშრომელი

პატარა ექსკურსია კახეთში (ეპიზოდი ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ნაშრომიდან „მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“)

1834 წლის 10 (22) მაისი, ხუთშაბათი

ოცი დღის განმავლობაში ციებაც გადავიტანე და გამოვჯან-
მრთელდი კიდეც; ახლა უკვე იმდენად კარგად ვგრძნობდი თავს,
რომ შემეძლო გავმგზავრებულიყავი კახეთში ბ-ნ შარლ მეიესთან
ერთად, რომელიც ცდილობდა გამოეძებნა საშუალებები ევროპულ
საქონელზე აბრეშუმის გადასაცვლელად, ან – ნაღდ ფულზე აბრე-
შუმის ყაჭის შესაძენად.

თბილისიდან 7 ვერსის დაშორებით მდებარე გერმანული კო-
ლონიიდან – ალექსანდერსდორფიდან გამოვიძახეთ მეეტლე, რომ-
ლის ეტლიც ტენტის მსგავსად ტილოთი იყო გადახურული და მას-
ში მგზავრი წვიმისაგან და სიცხისაგან კარგად იყო დაცული. ორი
დღის განმავლობაში ჩვენ ერთად ვიმგზავრეთ სიღნაღამდე. პირ-
ველ დღეს თბილისიდან 40 ვერსზე მდებარე გერმანულ კოლონიაში
– მარიენფელდში გავათიეთ ღამე. ეს უკანასკნელი მდ. იორიდან
გადმოგდებულ არხზე მდებარეობს [1]...

ვიდრე გადავლახავდით ივრიდან გამოყვანილ არხს (რომე-
ლიც სოფელ მარიენფელდზე გადის), ჩვენ მოვხვდით კიდეც ერთ
გერმანულ კოლონიაში – პეტერსდორფში, რომელიც ამ მხარეში
დაარსებულ პირველ კოლონიად არის აღიარებული. ამ ორ სო-
ფელს ერთმანეთისაგან მხოლოდ არხი გამოჰყოფს და, სიმაღლედ
რომ ითქვას, სინამდვილეში ეს ერთი სოფელია: პეტერსდორფი
ბევრად უფრო პატარაა, ვიდრე მარიენფელდი.

11 მაისს გზა განვაგრძეთ და ვიარეთ ივრის მარჯვენა ნაპი-
რის გასწვრივ, ბორცვებზე. ეს გრძელი მონაკვეთი, რომელიც იორ-

სა და მტკვარს შორის არის მოქცეული, გერმანული კოლონიებიდან მოყოლებული, ამ მდინარეების შესართავამდე დაუსახლებელია და, უწყლობის გამო, ვერც იქნებოდა დასახლებული. გამონაკლისია მხოლოდ ზოგიერთი ადგილი, რომელიც ნამდვილ ოაზისს წარმოადგენს დაახლოებით 35 ლიე [2] სიგრძის თვალუწვდენელ ტრამალზე; იგი ყარაიას [3] სახელით არის ცნობილი და მას საზამთრო საძოვრებად იყენებენ მომთაბარე ტომები, რომლებიც ჩამოდიან კავკასიონისა და სომხეთის მთებიდან, სადაც ისინი ზაფხულობით ცხოვრობენ. უწინ ესენი იყვნენ ერთი მხრივ, მთიელები ფშავიდან, მთიულეთიდან, ხევსურეთიდან, მეორე მხრივ კი – დემურჩი-ასანლუს [4] (Témirche-Hassanli) თათრები, რომელთა რაოდენობა 10 000-მდე ოჯახს მოიცავდა და ცხოვრობდნენ პლატოსა და ივრის გაყოლებაზე, სადაც მოჰყავდათ ბრინჯი. ნადირ-შაჰმა [5] მათ საცხოვრებლები დაუწერია და სხვადასხვა ადგილებში გადაასახლა¹. დღეს ამ საძოვრებზე კავკასიელები და თათრები მოდიან.

მარიენფელდიდან დაახლოებით 20 ვერსზე ივრის² ვიწრო ხეობაში შევედით [...].

სიღნაღი მხოლოდ მაშინ გამოჩნდება, როცა ალაზნის მიმართულებით, პლატოს კიდეზე მოხვდებით: იგი მოულოდნელად გადაიშლება თქვენს ფეხებქვეშ, ერთ-ერთი იზოლირებული ბორცვის სამხრეთ, დასერილ ფერდობზე. ამ ადგილიდან საუკეთესო გადმოსახედია და მეც სწორედ აქედან ჩავხატე მისი ხედი³. თავდაპირველად თვალში გეცემათ გრძელი, 3-4 ტუაზის სიგრძე, კოშკებით გამაგრებული კედელი; იგი მეფე ერეკლეს აუგია ხეობის მოსახლეობის თავშესაფარებლად ლეკების შემოსევისას: დიდი სიმამაცის მიუხედავად, ამ უკანასკნელთა შეჩერებას ყოველთვის ვერც ეს მეომარი მეფე ახერხებდა. ეს ერთგვარი ციხე [6] დაახლოებით ორნახევარი ვერსის სიგრძისაა; შიდა სივრცე თითქმის ცარიელია და

¹ იხილეთ Güldenstädt, Reschreibang და სხვ., გვ. 42, ბერლინის გამოცემა, 1834. ყარაიას ველი (იორსა და მტკვარს შორის) და უფადარის [7] ველი (იორსა და ალაზნის შორის) ძველად *კამპისენის* ნაწილს შეადგენდნენ; ეს იყო დაუმუშავებელი მხარე იბერიას, ალბანეთსა და სომხეთს შორის. ქართველები მას *კამბეჩოვანს* [8] უწოდებენ, რადგან აქ დიდი რაოდენობით იყო კამეჩი. შეადარეთ: რაინეგსი, II, გვ. 104; სტრაბონი, სიგნ. XI, გვ. 481.

² რაინეგსი მას *კაბრეს* [9] უწოდებს.

³ იხილეთ ატლასი, II სერია, ფურც. 25.

არც არავინ ფიქრობს იქ სახლების აგებას. სავარაუდოდ, ერეკლეს მიერ დაწესებული საიჯარო გადასახადი იმთავითვე არ აწყობდათ მათ, ვისაც მშენებლობის სურვილი ჰქონდა, ამიტომაც ძირითადად სომხებით დასახლებული ეს ქალაქი ციხის გარეთ დარჩა და დღესაც ასეა¹. ორი ძირითადი ქუჩა, რომლის ორივე მხარეს ბრტყელსახურავიანი, დაბალი სახლებია ჩამწკრივებული, წარმოადგენს ბაზარს, რომელსაც ვაჭრები მხოლოდ საღამოობით ტოვებენ და შინ ბრუნდებიან. აქა-იქ სახლები უწესრიგოდაა მიმოფანტული უსწორმასწორო მიწის ნაკვეთებზე; თითქმის ყველა სახლს აქვს ხეხილის პატარა ბაღი და ვენახი, ეს უკანასკნელი სარეზერვუაროა გაბმული.

ქალაქს ზემოდან დაჰყურებს სამი შენობა; მათ შორის ყველაზე დიდი შუაში დგას და სიღნაღის მაზრის ადმინისტრაციას ეკუთვნის; მაზრის უფროსი ხელმარჯვნივ, ლამაზ სახლში ცხოვრობს, ხოლო ოფიცრები და ის სახელმწიფო მოხელეები, რომელნიც საქმიანობიდან გამომდინარე, მხოლოდ გავლით არიან ამ ქალაქში, ბინავდებიან ხოლმე ხელმარცხნივ მდებარე სახლში; ჩვენც სწორედ აქ შემოგვთავაზეს ბინა.

ამ წინა პლანის უკან გადაშლილია ალაზნისა თუ კახეთის მთელი უზარმაზარი ხეობა, რომელიც ისეთივე ნაყოფიერია, როგორც იმერეთისა. ხეობის ნათელ მცენარეულ საფარზე მუქად იკვეთება ტყე, ხოლო ხეობის შუაში მოჩანს მბრწყინავი ალაზანი, რომელიც მეანდრესავით [10] მიიკლავება ტყეების გასწვრივ.

სიღრმეში, პეიზაჟის ჰორიზონტზე, ჩანს კავკასიონის მონაცრისფრო-მოლურჯო ქედი, რომელიც კახეთს დერბენდისა და მთელი დანარჩენი დაღესტნისაგან გამოჰყოფს. 13 (25) მაისს მწვერვალებზე ჯერ ისევ ბრწყინავდა თოვლის ზოლები, რომელთაც ზემოდან გვირგვინივით ამკობდათ მომრგვალებული თეთრი ღრუბლები; აქ ქედზე ბელაქნისა და ჭარის ხეობებია, ზაქათალის ახალ ციხე-სიმაგრესთან ერთად.

მაზრა, რომლის მთავარი ქალაქია სიღნაღი, მოიცავს ქვემო კახეთის ნახევარს და მისი მოსახლეობა 45 000 სულს შეადგენს; მათი უმრავლესობა ქართველია და, აგრეთვე, ის ახალმოსახლენი, რომლებიც საქართველოს მეფეებმა სომხეთის ხეობებიდან გადმოასახლეს ალაზნის ნაპირებზე. საკუთრივ სიღნაღში 3 200 მოსახლეა, რომელთაგან 2 851 სომეხია.

¹ შეადარეთ: რაინეგსი, II, 107.

ალაზნის ზემო ხეობის ნაწილი შედის თელავის მაზრაში; აქ 47 000 მცხოვრებია, რომელთაგან 3 272 სული ქალაქის ბინადარია.

კახეთში ყველგან მოჰყავთ ხორბალი – მოსახლეობის ძირითადი საკვები, და აგრეთვე ცოტაოდენი ფეტვი; მაგრამ ამ კუთხის ყველაზე დიდი სიმდიდრეა ვაზი: 60 000 000-მდე პინტა ღვინის (რაც საქართველოს წლიური მოსავალია) ორ მესამედზე მეტი წილი კახეთზე მოდის.

ჯერ კიდევ სტრაბონი აღნიშნავდა ვაზის სიუხვეს, როცა იბერიის აღწერისას არაგოსის (*Aragus*) და ალაზონიოსის (*Alazonius*) [11] ხეობებს ახასიათებდა; კერძოდ, იგი წერდა: „ვაზი აქ დაუცველია (ἀνχαφός)¹; მას სხლავენ ყოველ ხუთ წელიწადში; ახალი ნერგები მეორე წელსვე იძლევიან ნაყოფს, ხოლო ზრდასრულები იმდენ ყურძენს ისხამენ, რომ [მევენახეები] იძულებულნი ხდებიან, მოსავლის მეტი წილი ვაზს შეატოვონ“. სტრაბონის შემდეგ აქ არაფერი შეცვლილა და არც ვაზის სიუხვე შემცირებულა.

როდესაც თბილისის რესურსებზე ვსაუბრობდი, მაშინ ორიოდე სიტყვით მოგახსენეთ კახეთის ღვინის შესახებაც, რომელიც მართლაც საუკეთესოა კავკასიურ ღვინოთა შორის; მაგრამ მისი თვისებები ბევრად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ ამზადებენ მას. გამოცდილმა მეღვინეებმა, რომლებმაც უკუაგდეს ღვინის წარმოების ძველ-ქართული, ჩამორჩენილი წესი, შეძლეს ამოერჩიათ ისეთი მეთოდი, რომელსაც შესწევს უნარი, მეტოქეობა გაუწიოს ჩვენს ბურგუნდიულ ღვინოებს. ჩვეულებრივ, ამბობენ, რომ კახეთის ღვინოებს სურნელება აკლიათ: ეს ადვილი ასახსნელია – სურნელს ახშობს ნავთის სუნი, რომლითაც ტიკებს შიგნიდან გლისავენ, მაგრამ ქვევრიდან ამოღებულ ღვინოს სულაც არ აქვს ასეთი გემო; ქვევრიდან ბოთლებში ჩამოსხმული იგივე ღვინო საუკეთესო გემოს ინარჩუნებს.

კახეთის ქვევრები მთელ კავკასიაში ცნობილ ქვევრებს შორის ყველაზე დიდი ზომისაა. ბ-ნ პაროტის [12], რომელიც აღწერს მათი დამზადების პროცესს, პირადად უნახავს როგორ ძერწავენ ქვევრს ერთი ჩამოსხმით, მე კი სხვაგან ვნახე, როგორ ამზადებენ ქვევრს შედარებით განსხვავებული მეთოდით.

ამ სწავლული პროფესორის გადმოცემით, მეთუნე, რომე-

¹ სიტყვა შეიძლება გავიგოთ, როგორც „დაუმუშავებელი“. სტრაბონი, წიგნ. XI, გვ. 482.

ლიც აკეთებს ჩვეულებრივი ზომის – 7 ფუტი სიმაღლისა, 4 ფუტი სიგანის და მხოლოდ ნახევარი დიუიმის [13] სისქის ამგვარ ჭურჭელს, დიდი რუდუნებით ამზადებს თიხას – ჯერ რეცხავს, შემდეგ გაშლის სწორ ზედაპირზე და გულმოდგინედ ურტყამს მსხვილი ჯოხით, რამდენადაც შესაძლებელია, ერთი მთლიანი მასის მიღებამდე. ამის შემდეგ მეთუნე ძალიან დაბალ სკამზე ჯდება და ხელით, ტრიალის გარეშე, აძლევს ფორმას ჭურჭლის ძირს: გვერდები ამოჰყავს იმ სიმაღლეზე, რის საშუალებასაც აძლევს თიხა, შემდეგ გაჩერდება, ჭურჭლის კიდეებს აფარებს ნედლ ფოთლებს; მანამ, სანამ მისი ნამუშევარი შრება და მყარდება, იგი ერთდროულად წამოწყებულ 7 თუ 8 ჭურჭელს ამზადებს. როცა დარწმუნდება, რომ მასალა კარგად გამშრალია, იგი კვლავ უბრუნდება პირველ ჭურჭელს, აცლის ფოთლებს, რომელთა დანიშნულებაც ჭურჭლის კიდეებისათვის სინოტივის შენარჩუნება იყო, შემდეგ კიდის ირგვლივ თითოთ აკეთებს ჭდეებს, რომლებიც მკლავზე წინასწარ დადებული თიხის მასით ამოჰყავს ახალ სიმაღლეზე. ამ ჭდეებს იგი საწინააღმდეგო მიმართულებით ატრიალებს, რათა თიხის ახალი მასა კარგად შეეზილოს ძველს; ეს ახალი სიმაღლე 7-8 დიუიმამდეა და მექოთნე მას ისევ ფოთლებით ფარავს, რომ არ გადაიხაროს. ამგვარ სამუშაოს ხელოსანი რამდენჯერმე უბრუნდება, ვიდრე საბოლოოდ არ დაასრულებს თიხის ამოყვანას; როცა ჭურჭელი უკვე ხელოსნის სიმაღლეს გადააჭარბებს, ეს უკანასკნელი სკამზე დგება და რადგან ჭურჭლის ფსკერი ძალზე ვიწროა, შრობის პროცესში ქვებითა და ფიცრებით ამაგრებს მას.

ამ თიხის ჭურჭელს არ აპრიალებენ (ლაქს არ უსვამენ), მათ მიწაში ამოშენებულ დიდ ღუმელებში წყვილ-წყვილად გამოწვავენ; არანაირ სხვა მეთოდს არ მიმართავენ, გარდა ჩვეულებრივი, უკვე მიღებული წესებისა, რასაც ემატება ხელოსნის სათანადოდ განაფულობა.

ამ ჭურჭლებს ბერძნული ამფორების ფორმა აქვთ, განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ მათ უფრო მოკლე და ფართო ყელი აქვთ, რათა ღვინო ადვილად ამოიღონ სახაპავით; მათ არ აქვთ ისეთი სახელური, როგორც ამფორებს, რომლებიც იმდენად პატარა ზომისანი არიან, რომ მათში ღვინის მხოლოდ ჩასხმა შეიძლება და არა ამოხაპვა. ყველაზე დიდი ამფორის სიმაღლე $2\frac{1}{2}$ ფუტია, ხოლო ზოგიერთი ქვევრი 9 ფუტის სიმაღლის და $6\frac{1}{2}$ ფუტი სიგანისაა. ამფორა მიწაში ან ქვიშაში მხოლოდ ძირით იდგმება (დანარჩენი ნაწილი მიწის ზემოთ არის), ხოლო ქვევრი მთლიანად მიწაშია ჩამარხული. ამასთანავე, ღვინის დანურვისა და მისი შენახვის წესი

კახეთში არაფრით განსხვავდება იმ წესისაგან, რომელსაც იმერეთში გავეცანი¹.

ამ ჭურჭელს (koupchine) კახელი ქვევრს უწოდებს; ეს არის ადგილობრივი სახელწოდება. ყველაზე დიდი ქვევრი დაახლოებით 9 ათასი პინტის [14] ტევადობისაა (ანუ დაახლოებით 5 ბოსი ნევმატელის საზომით). ბოთლის ნაცვლად კახეთში, ისევე როგორც მთელ დანარჩენ კავკასიაში, თიხის დოქს იყენებენ, ხოლო ჭიქების ნაცვლად – ყანებსა და კულებს².

ნიადაგისა და ადგილმდებარეობის შესაბამისად, მევენახეობის ქვეყნებში ვაზის მოვლის მრავალნაირი წესი არსებობს; კახეთის ზოგ ადგილებში, ისევე როგორც იმერეთში, ვაზს დიდი მოვლა არ სჭირდება – მას მიუშვებენ ხეებზე, რომლებსაც იგი ლიანების მსგავსად შემოეხვევა: კახეთის ტყეებში ამგვარი ხეები მთლიანად არიან ჩაფლულნი ვაზის მტევნებში, თუმცა აქ, ისევე როგორც საფრანგეთში, ასევე ბევრია მინაში ჩარგული და კარგად მოვლილი ვენახებიც. ზამთარში ვაზს მინაში ღრმად არ ფლავენ, ამ დროს მას სხლავენ, უტოვებენ მხოლოდ 4-6 კვირტს და გაზაფხულზე, როცა ყლორტებს ამოიყრის, მას სარზე მიაბავენ.

ბარში და უწყლო ადგილებში შემოღებულია სარწყავი სისტემა; აქაც, ისევე როგორც ასტრახანში, ირწყვება ვაზის ძირი (ფესვი), რაც ზრდის ყურძნის მოსავლის რაოდენობას, თუმცა აზიანებს მის ხარისხს. ასეთი ვაზისაგან დამზადებული ღვინო ერთ წელზე მეტ ხანს არ ინახება.

საუკეთესო ხარისხის ღვინო მოდის ქვეყნის სამხრეთით გაშენებული ვენახებიდან, სადაც მევენახეები გაზაფხულზე თითოეული ვაზის ძირს გარშემო წყლის მაგივრად ცოტაოდენ ნაკელს შემოაყრიან; ასეთ ღვინოს ბევრად მეტი სიმაგრე აქვს³.

¹ იხილეთ *Reise zum Ararat von Friedrich Parrot, I th.*, გვ. 55. ამფორისა და ქვევრის ფორმები იხილეთ ჩემს ატლასში, IV სერია, ფურც. 7, ნახ. 8 და ფურც. 9, ნახ. 16.

² კოსტიუმებს შორის კახელის კოსტიუმსაც იხილავთ.

³ შეადარეთ *Gamba, Voyage dans de la Russie méridionale*, ტ. II, გვ. 217; *Güldenstadt, Beschreibung* და ა. შ., გვ. 55, ბერლინის 1834 წ. გამოცემა; აგრეთვე, *Description statistiquede la Géorgie*, რუს. ენაზე, ტ. I, გვ. 330. ი. ი. ლერჩი ჯერ კიდევ 1745 წელს ამბობდა: შემახას მშვენიერ წითელ ღვინოს შორს აქვს სახელი განთქმულიო, *Busching*, 10, 464.

კახეთში მევენახეობა ორ მაზრაში – თელავსა და სიღნაღშია გავრცელებული; აქედან თელავისა ბევრად უფრო მნიშვნელოვანია: იგი მოიცავს ვრცელ ტერიტორიას (7 ათას დესეტინას ანუ 18 000 არპანს) [15], საიდანაც მიიღება 1 960 000 ვედრო ანუ 31 360 000 პინტა ღვინო. სიღნაღის მაზრაში ვენახი 3 000 დესეტინაზეა (ანუ 7 728 არპანი) გაშენებული და წლიურად 1 240 000 ვედრო (ანუ 19 840 000 პინტა) ღვინოს იძლევა. მთლიანად, ორივე მაზრაში 25 728 არპანი ვენახია და მოდის 51 200 000 პინტა ღვინო.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ვენახის ფართობის შესაბამისად, სიღნაღის მაზრა უფრო მეტ მოსავალს იღებს, ვიდრე თელავისა, რაც შემდეგ ციფრებშია ასახული:

თელავის მაზრა ---- ფართობი 7/10 ---- მოსავალი 6/10

სიღნაღის მაზრა ---- ფართობი 3/10 ---- მოსავალი 4/10

დასავლეთ შვეიცარიის მევენახეებს ალბათ გადაჭარბებულად მოეჩვენებათ კახეთის ვენახების მოსავლიანობის მაჩვენებელი, რადგან ისინი ვერასოდეს მიიღებენ ასეთ მნიშვნელოვან მოსავალს [...]

სიღნაღის მაზრის ღვინოსთან შედარებით თელავის ღვინო ხარისხით უკეთესია. ყველაზე ცნობილი ადგილებია *კონდოლი* (რომელიც მთავრობის საკუთრებაა), *ყვარელი* და *წინანდალი*, სადაც თავად ჭავჭავაძის მამულებია; მისი მეუღლეა პრინცესა – თავად ორბელიანის ასული [16].

რთველი სექტემბერში იწყება, საუკეთესო ხარისხის ყურძენი კი ოქტომბერში იკრიფება.

სიღნაღის მაზრაში მევენახეობის ორი რეგიონია – „უკანამხარისა“, სიღნაღის სამხრეთით ბორცვებზე, რომელიც ნაწილობრივ იორს გადაჰყურებს და სადაც *ტიბაანი* ანუ წმინდა სტეფანეა; აქვეა სოფლები *ჭოტორი*, *ბოდბე*, *მალარო* და *მაჩხაანი*. რთველი აქ დაახლოებით 15 აგვისტოდან იწყება და ოქტომბრამდე გრძელდება. მიუხედავად იმისა, რომ აქაური ყურძენი კარგი ხარისხისაა, იგი მაინც ჩამორჩება სხვა რეგიონის ვენახებში მოწეულს, როგორიცაა „წინამხრისა“ [17], რომელიც ალაზნის მარცხენა სანაპიროს ვენახებს მოიცავს; აქ არის *მუკუზანის მამულები*, რომლის ღვინოც ღირსეულ მეტოქეობას უწევს თელავის მაზრის საუკეთესო ხარისხის ღვინოს; აქვეა *კარდანახის* ვენახები – სიღნაღის ჩრდილოეთით, ოღნავ მოშორებით მდებარე ფერდობებზე და *ველისციხისა* და *ახაშენის* ვენახები ალაზნის ველზე.

ერთი საპალნე (40 ვედრო ანუ დაახლოებით 640 პინტამდე) საუკეთესო ხარისხის ღვინო იყიდება 10-დან 30 მანეთამდე (ვერცხლით), ე. ი. ერთი პინტა 7-დან 20 სანტიმამდე [18] ლირს.

სახელმწიფო 17 სავენახე ნაკვეთს ფლობს ალაზანზე; ეს არის კახეთის მეფეების ძველი მამულების ნაწილი. აქ ხაზინა ნიშნავს ერთგვარ მმართველს, რომელსაც ამ ადგილ-მამულების მართვა ევალება; მაგრამ როგორც წესი, ეს მმართველები ამგვარი საქმიანობისათვის შეუფერებელნი არიან: მათ შეარჩევენ ხოლმე ძველი ოფიცრების ან მოხელეების რიგებიდან, მაგრამ ეს მათთვის ერთგვარი პენსიაა, რომელიც უკვე გაწეული სამსახურის კომპენსაციის სახით ეძლევათ. სახელმწიფოს მხრიდან ასეთი კეთილშობილური საქციელი გახდა მიზეზი იმისა, რომ ამ ადგილ-მამულებიდან ძალზე მცირე შემოსავალს იღებენ: კახეთში ახლახან დანიშნული რწმუნებული სამხედრო პირი იყო, რომელსაც სამსახურის წლები შუა რუსეთში ჰქონდა გატარებული და არასდროს ენახა ვენახი. იგი გულმოდგინედ მოეკიდა თავის ახალ მოვალეობას, მთელი გულით ცდილობდა დაენერგა ღვინის წარმოებაში ახალი, გაუმჯობესებული და წიგნებიდან ამოკითხული მეთოდები; ასე მაგალითად, მან მოინდომა ტიკები და ქვევრები კასრებით ჩაენაცვლებინა და იმდენი კასრი დაამზადებინა, რამდენიც მთელი ახალი მოსავლისათვის იყო საჭირო; მაგრამ მან არ იცოდა, რომ ეს კასრები რამდენჯერმე უნდა გამოეხარშათ მდულარე წყალში, ხოლო რადგან ეს არ გააკეთეს, კასრებში ჩასხმულმა წითელმა ღვინომ მუხის არასასიამოვნო გემო მიიღო, თეთრი ღვინო კი ყავისფერი გახდა და არც ის გახლდათ წითელზე ბევრად უკეთესი.

თავად ჭავჭავაძეების შემდეგ კახეთში საუკეთესო ვენახები აქვთ თავად ბებუთოვებს...

როცა თბილისში ვბრუნდებოდით, გზად მარიენფელდში ეტლში ჩაგვიჯდა სოფლის შულცი [19]. ამ პიროვნებამ, რომელსაც გერმანიაში კარგი განათლება ჰქონდა მიღებული, ბევრი მნიშვნელოვანი რამ გვიაშობო მათი მიგრაციისა და საქართველოში დამკვიდრების შესახებ. იგი გახლდათ ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი იმ დრამისა, რომელიც მშვენივრად ასახავს ცრუმორწმუნეთა გავლენას მლიქვნელობით გაყალბებულ ცივილიზაციაზე.

ვიურტემბერგელი პროტესტანტების [20] უმრავლესობას, რომლის წარმომადგენლებიც შეძრწუნებულნი იყვნენ საფრანგეთის რევოლუციითა და ნაპოლეონის დაუსრულებელი და სისხლისმღვრელი ბრძოლებით, დაეუფლათ აკვიატებული აზრი, თითქოს

ქვეყნიერების აღსასრული ახლოვდებოდა: 1830 წელს ტანჯვისა და საზღაურის დიდი დღე უნდა დამდგარიყო. განკითხვის დღის მოახლოებით შეშინებულმა სულებმა ჩვენი უფლის საფლავთან მიახლოება მოისურვეს, რათა უფრო ახლოს ყოფილიყვნენ შენდობისა და ხსნის პირველწყაროსთან; გონებაამღვრეულებს მხოლოდ ერთი საფიქრალი ჰქონდათ – წასულიყვნენ იერუსალიმში და იქ დალოდებოდნენ საკუთარ ბედისწერას. ვიურტემბერგელებმა მშვენივრად იცოდნენ, რომ იერუსალიმში ჩასვლა ზღვით შეიძლებოდა, მაგრამ მათ ზღვა არ უყვართ. მათ შორის ყველაზე განსწავლულებმა შეიტყვეს, რომ იქ შესაძლებელი იყო ხმელეთითაც ჩასულიყვნენ, ოღონდ დიდი შემოვლითი გზით – რუსეთის სამხრეთით, კავკასიის გავლით. მათაც გადანყვიტეს შესდგომოდნენ ამ სახიფათო მოგზაურობას. სასწრაფოდ გაყიდეს უძრავი ქონება და ყველაფერი ის, რის წაღებასაც ვერ შეძლებდნენ, დანარჩენი ბარგი ურმებზე დააწყვეს და მთელი მოსახლეობა წმინდა მინისაკენ დაიძრა.

ვიურტემბერგელები სულაც არ განეკუთვნებოდნენ კოლონისტთა იმ ჯგუფს, რომლის მიზიდვასაც რუსეთი საუკუნის დასაწყისიდანვე ცდილობდა თავის იმპერიაში, რათა დაესახლებინა იმ ქვეყნების ვრცელი ტერიტორიები, რომლებიც მან თათრებთან და თურქებთან წარმოებული ომებით დაიპყრო. პრუსიის საჰერცოგოს მენონიტები [21] პირველნი გამოეხმაურნენ ამ მოწოდებას და მოლაპარაკება გამართეს რუსეთის მთავრობასთან, რომელიც თითოეულ ოჯახს საკუთრებაში აძლევდა 67 დესეტინა მიწის ნაკვეთს, საჭირო ოდენობით საძოვრებს, სამშენებლო ხის მასალას სახლების ასაგებად, ან უკვე აშენებულ სახლებს და თანხას ვალად, რომელიც განსაზღვრულ ვადაში უნდა დაეფარათ. სანაცვლოდ მენონიტები ითხოვდნენ, რომ დაბრუნებისას თითოეული ოჯახი თან წაიღებდა 1200-1500 მანეთის ოდენობის კაპიტალს¹.

თავდაპირველად ახალმოსულთა უდიდესი ნაწილი სავალალო მდგომარეობაში აღმოჩნდა: ჟამიანობამ, საფრანგეთთან და თურქეთთან ომიანობამ, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ამ მიგრაციის პერიოდში, საბოლოოდ დაუსვეს წერტილი მათ უბედურებას და ვიდრე მთავრობა მათ დააბინავებდა და ახალ საცხოვრებელ ადგილებში

¹ Voyage du maréchal duc Raguse, ტ. I, გვ. 351. ამ თხზულებაში, სადაც დიდი სიზუსტით არის გადმოცემული მარშლის დაკვირვებები სამხრეთ რუსეთში, გადმოცემლის მიერ ისეა დამახინჯებული საკუთარი სახელები, რომ ხშირად მათი გარჩევა შეუძლებელია.

გადაანაწილებდა, ბევრი ოჯახი მთლიანად ამოწყდა. დღეს, როდესაც მოგზაური ჩაივლის აყვავებულ კოლონიებს, რომლებიც დნებრის ჩანჩქერებსა და მოლოჩნაის ნაპირებზე, აგრეთვე – თავრიზისა და ბეშთაუს მთის ფერდობებზეა განლაგებული, ძნელად თუ წარმოიდგენს, რომ ამჟამად აგრერიგად აყვავებული კოლონიები თავდაპირველად დიდ გაჭირვებასა და სირთულეებს განიცდიდნენ.

1834 წელს ყირიმის გუბერნიაში შედიოდა 5 645 გერმანული და შვეიცარული კოლონია და 5 239 მენონიტი; მთლიანად – 10 884 უცხოელი ახალმოსახლე¹.

სიმფეროპოლის მაზრაში ცხოვრობდა 1 128.

ფეოდოსიის „-----“ 1 756.

მელიტოპოლის „-----“ 8 000.

სიმფეროპოლისა და ფეოდოსიის მაზრების ცხრა სპეციალური კოლონიის² მოსახლეობა შეადგენდა 1 912 მცხოვრებს 341 ოჯახით. ამ დროისათვის მათ უკვე დარგული ჰქონდათ 500 000 ძირი ვაზი, რომელსაც კარგ წლებში 180 000-მდე პინტა ღვინის მოსავალი მოჰქონდა. შვეიცარიელ კოლონონისტთა უმეტესობამ, 48 ოჯახის შემადგენლობით, ციურიხტალში [22] მოიყარა თავი.

ხერსონესის გუბერნიაშიც არის აგრეთვე კოლონიები, ისევე როგორც ეკატერინოსლავის გუბერნიაში. ეს კოლონიები განლაგებული არიან ზაპოროჟიელ კაზაკთა ძველ სამფლობელოებში – ყველაზე ნაყოფიერ მხარეში, რომელიც დნებრის ჭორომების მახლობლადაა, ხელსაყრელი მდებარეობა აქვს სამხრეთით და ახლოს არის ისეთ დიდ ქალაქთან, როგორიცაა ეკატერინოსლავი. აქ არის 17 სოფელი და ყველა ეს კოლონია, ისევე როგორც ყირიმისა, 1804-1809 წლებშია დაარსებული.

თავდაპირველად ეგონათ, რომ ვიურტემბერგელები, რომლებიც სამხრეთ რუსეთისაკენ მოემართებოდნენ, კოლონისტთა იმ ჯგუფს განეკუთვნებოდნენ, ახალ ტერიტორიებს რომ ეძიებდნენ; მათი დასახლება ოდესის მახლობლად გადაწყვიტეს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ამ უკანასკნელთა მოგზაურობის ჭეშმარიტი მიზანი შეიტყვეს, დაუნყეს მათ ახსნა, თუ რა საშიშროება და სიძნელეები ელოდათ წინ, თუკი თავიანთ განზრახვაზე უარს არ იტყოდნენ.

¹ Guide du voyageur en Crimée, par C. H. Montandon, გვ. 56 და 346.

² ამ ცხრა კოლონიის სახელებია: Neusatz, Friedenthal, Rozenthal, Kronenthal, Zurichtal, Heilbroun, Herzenbourg, Soudagh და Otouze.

მაგრამ ისინი ვერაფერმა შეაჩერა და ბრმა სიჯიუტით განაგრძეს თავიანთი მოგზაურობა კავკასიისაკენ; დიდი გაჭირვებით გადალახეს კავკასიონი და ბოლოს, 1817 წელს მათი ქარავანი თბილისის შემოგარენში აღმოჩნდა, სადაც ამ უცნაურმა სანახაობამ ადგილობრივთა შორის დიდი გაოცება გამოიწვია.

მთავარმართებელმა ერმოლოვმა [23], რომელიც წინასწარ იყო გაფრთხილებული კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე ამ უჩვეულო გამოცხადების თაობაზე, მათი მიზნებისა და მსჯელობის გაცნობის შემდეგ ჯერ იფიქრა, რომ საქმე ჰქონდა გიჟებთან: მან თავისთან იხმო წინამძღოლები და განუმარტა, რომ შეუძლებელი იყო გზის გაგრძელება. კიდევ კარგი, – უთხრა მან, – რომ თქვენ რუსეთის მიწაზე იმყოფებით; აქ შეგიძლიათ იმოგზაუროთ მშვიდობიანად და უფლის მფარველობით, რამდენადაც ეს თქვენთვის სინდის-ნამუსის საკითხია, მაგრამ იცოდეთ, როგორც კი ჩვენს საზღვარს გასცდებით, აღმოჩნდებით სპარსეთის ტერიტორიაზე, მუსლიმებთან, რომელთაც ნაკლებად აინტერესებთ თქვენი მოგზაურობის მიზანი. თუკი სომხეთის (რომელიც ჯერ კიდევ არ არის რუსული პროვინცია) მმართველები მონებად არ გაქცევენ და არ გამწესებენ თავიანთ მამულებში სამუშაოდ, ხომ არ გგონიათ, რომ ქურთებს – ამ დაუნდობელ ყაჩაღებს დაუძვრებით ხელიდან? ისინი უღმობლად გაგძარცვავენ, თანაც ჩათვლიან, რომ დიდი მოწყალება გამოიჩინეს, მთლიანად რომ არ ამოგულიტეს და მხოლოდ მათი ჯოგების სამწყემსად გაგამწესეს. და კიდევ, – თუკი დავუშვებთ, რომ სპარსელებსა და ქურთებს გადაურჩებით, თურქებსა და უდაბნოს არაბებს ნამდვილად ვერ დააღწევთ თავს.

ამ საუბარმა დიდად შეაშფოთა მოძრაობის წინამძღოლები: ერმოლოვის მიერ აღწერილი მომავლის სურათი მართლაც აღსავსე იყო უთვალავი ხიფათით, თუკი ისინი ხელს არ აიღებდნენ თავიანთ განზრახვაზე; ამასთანავე, ხანგრძლივი მოგზაურობისას გადაღლილობამ და თანმდევეს დაავადებებმა მათი რიცხვი საგრძნობლად შეამცირა, რამაც ერთგვარად გაანელა მათი შემართება. ისინი დათანხმდნენ შემოთავაზებულ პირობებს, რაც გულისხმობდა იმას, რომ მათ სამხრეთ რუსეთის სხვა კოლონისტების მსგავსად დააკმაყოფილებდნენ: თითოეულ ოჯახს გადასცემდნენ საკუთრებაში 35 დესეტინა სახნავ მიწას, აუშენებდნენ სახლებს, რომელთა საფასურიც, პროცენტის გარეშე, ათი წლის მანძილზე

უნდა დაეფარათ, ამ დროის ამონურვის შემდეგ კი კოლონისტები დაიბეგრებოდნენ 20 კაპიკით ანუ 1 სანტიმით ერთ დესეტიანზე¹. მანამდე კი ისინი ყოველგვარი ბეგარისაგან განთავისუფლებულნი იყვნენ.

ასეთი იყო ის პირობები, რომლებიც შესთავაზეს კოლონისტებს და რომლებზეც მათ თანხმობა განაცხადეს; მაგრამ, მიუხედავად ამისა, კოლონიზაციის პირველი წლები ახალმოსახლეთათვის საკმაოდ მძიმე აღმოჩნდა. ყოველი მათგანი ითხოვდა საკუთარ სახლს და დარწმუნებული იყო, რომ ხელისუფლებას შეეძლო სოკოებივით გაეზარდა მიწის ნაკვეთების რაოდენობა; კოლონისტები გამუდმებით ჩიოდნენ და თავიანთ მოთხოვნებს აყენებდნენ. მათ მოთმინებიდან გამოიყვანეს მთავარმართებელი, რომელიც თავიდან ძალზე კეთილად იყო განწყობილი მათ მიმართ, მაგრამ მერე უკვე ნანობდა, ასეთი ჯიუტი ხალხი რომ მიიღო თავის გუბერნიაში.

ჩვენი შულცი არაერთხელ გაუგზავნიათ წარმომადგენლად მთავრმართებელთან და იგი განაწყენებული საუბრობდა თავისი შეხვედრების შესახებ კავკასიის ამ მრისხანე მმართველთან.

ბოლოს ყველაფერი ჩანყნარდა და მოგვარდა, შექმნილმა ვითარებამ კი კანონის შექმნის აუცილებლობა გამოიწვია; ცრურწმენა და სიჯიუტე შერბილდა და საბოლოოდ გაქრა მატერიალურ ცხოვრებაზე ზრუნვის სიმძიმის ქვეშ. საჭირო იყო კლიმატთან შეგუება, რაც პირველ წლებში დიდი სიკვდილიანობის მიზეზად იქცა.

იმ კოლონისტების საერთო რაოდენობა, რომელნიც ერთიმეორის მიყოლებით² 1817 და 1818 წლებში ჩამოვიდნენ, 2 617 სულს აღწევდა; 1831 წლისათვის მათი რაოდენობა შემცირდა 616-მდე, მომდევნო ხანებში კი 2001 მცხოვრებზე ზევით აღარ ასულა. სპარსეთთან ომებს ზედ დაერთო პლევრიტისა და მუცლის ტიფის გავრცელება, რამაც მოსახლეობა გაანადგურა. 1826 წლის ივნისში ელენენდორფი და ანენფელდი [24] ყარაბაღელმა თათრებმა გაძარცვეს და გაანადგურეს, რის შესახებაც უკვე ვისაუბრე; აგვისტოს თვეში კი ჯერი ეკატერინენფელდზე მიდგა: 30 კოლონისტი მოკლეს და 130 კაცი მონებად წაიყვანეს, ამან საგრძნობლად შეამ-

¹ მარიენფელდში საადგილ-მამულო გადასახადი შეესაბამებოდა 7 1/2 აბაზს (6 ფრანკს).

² კოლონისტების გარკვეული რაოდენობა, რომელმაც ვერ გაბედა კავკასიონის გადალახვა, ბეშთაუს ძირში დასახლდა.

ცირა ამ სოფლის მოსახლეობა, რომელიც 85 ოჯახს ითვლიდა. ვინც გადარჩა, ელიზავეტალში გაიხიზნა¹.

თუმცა 1836 წლისათვის მოსახლეობის რაოდენობა უკვე 401 კაცით გაიზარდა და 2 402-ს მიაღწია. ამის მიზეზი, გარდა შობადობის გაზრდისა, ისიც გახლდათ, რომ დატყვევებული მოსახლეობის გარკვეული რაოდენობა უკან დაბრუნდა.

მოსახლეობის რაოდენობა ამ დროისათვის:

სულადობა	ოჯახი
1. მარიენფელდი	170
2. პეტერსდორფი	17
3. ეკატერინენფელდი	626
4. ელენენდორფი	745
5. ელიზავეტალი	434
6. ალექსანდერსდორფი	152
7. თბილისის კოლონია [25]	184

სულ.....	2 402	464
----------	-------	-----

ამ კოლონიათა შორის პირველად დაარსდა პეტერსდორფი. თავისი ნაყოფიერი მიწებითა და ხელსაყრელი მდგომარეობით მას პირველი ადგილი უჭირავს მარიენფელდთან ერთად. შესაბამისად, დანარჩენი ახალშენები ისეთი თანმიმდევრობით ჯგუფდებიან, როგორც ზემოთ შემოგთავაზეთ.

პეტერსდორფის წარმატებულობა არ ყოფილა განპირობებული მიწის ნაკვეთების სიდიდით, რადგან არც პეტერსდორფში და არც ელენენდორფში კოლონისტებს არ მიუღიათ შეპირებული რაოდენობის სახნავი მიწები, მხოლოდ ელიზავეტალმა მიიღო კუთვნილი წილი; ყველაფერი კი დამოკიდებული იყო მეურნეობის გონივრულად წარმართვაზე, მოსახლეობის სიბეჯითესა და გასაღების ბაზრების სიახლოვეზე.

მარიენფელდსა და პეტერსდორფში ყველაფერია, რასაც კი ადამიანი ისურვებს – ღვინო, ხორბალი, ცხენები, დიდი რაოდენობით ხილი, თანაც ეს ყველაფერი – თბილისის შემოგარენში; თითოეულ სახლს თავისი ვენახი და ხეხილის ბაღი აქვს და ამ სუფთა და

¹ Reise zum Ararat von Fridrich Parrot, I, გვ. 240.

ლამაზი, ერთმანეთის მიყოლებით ჩამწკრივებული სახლების ხილ-
ვა თვალს ახარებს. კოლონისტთა აზრით, სახელმწიფოს თავისი
ხარჯით უნდა მოენესრიგებინა სარწყავი არხი, მაგრამ ეს სამუშაო
კოლონისტებს დაანვათ ზურგზე და საკმაოდ ძვირიც დაუჯდათ.

მე ვისაუბრე ეკატერინენფელდის ვენახებზე და აქაურ ყა-
ნებზე; ასევე შევეხე ელენენდორფის ამჟამინდელ მდგომარეობას
და მის მომავალს. არ ვიცი, რას მივანერო ელიზავეტალის განვი-
თარების დაბალი დონე; სავარაუდოდ, ამის მიზეზი მის ირგვლივ
მდებარე ქვა-ლორლიანი ადგილი უნდა იყოს. ამასთანავე, რაც შეე-
ხება ფართობს, – ეს არის ერთ-ერთი იმ სოფელთაგანი, სადაც ყვე-
ლაზე კარგად არის მიწები განაწილებული, რადგან აქ არის 2 302
დესეტინა სახნავი და 467 დესეტინა მიწა (თითო ოჯახზე 31 დესე-
ტინა+6^{1/2}); აქ მოსახლეობამ გააშენა 67 900 ძირი ვაზი და 2 658 ძი-
რი ხეხილი.

ალექსანდერსდორფში თითოეულ ოჯახზე მხოლოდ 23 დესე-
ტინა სახნავი და 7^{1/2} დაუმუშავებელი მიწის ნაკვეთები გადანაწილ-
და. მისმა ადგილმდებარეობამ მტკვრის ხეობაში და აგრეთვე, თბი-
ლისთან სიახლოვემ, ხელი უნდა შეუწყოს ამ პატარა დასახლების
კეთილდღეობას; მაგრამ, როგორც ჩანს, აქ წყლის ნაკლებობაა,
კომუნის სიღარიბე კი არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ არხები
გაიყვანონ და მტკვრიდან საკმაო რაოდენობით წყალი გადმოაგ-
დონ. ალექსანდერსდორფის ნიადაგი არაფრით განსხვავდება თბი-
ლისის შემოგარენის ნიადაგისაგან, რომელიც მერგელიანი [26],
ფიქლოვანი და უნაყოფოა: მიწა სიცხისაგან დახეთქილია და, ასე
ვთქვათ, ნაცრად არის ქცეული და მხოლოდ მორწყვით შეიძლება
აქ რაიმე მოსავლის მიღება. ყველა სახლს თავისი ბაღი აკრავს, სა-
დაც ცოტაოდენი ვაზი და ხეხილია გაშენებული. ამ სოფლის კო-
ლონისტები, ჩვეულებრივ, მეეტლები არიან.

რაც შეეხება თბილისის კოლონიას, შეიძლება ითქვას, რომ
მისი მოსახლეობა ძირითადად მეწარმეებისაგან შედგება, რადგან
თითოეულ ოჯახს აქვს 11/17 დესეტინა სახნავი და 2/5 დესეტინა
დაუმუშავებელი მიწა, 6 571 ძირი ვაზი და 943 ძირი ხეხილი, რაც
184 მცხოვრების გამოსაკვებად არასაკმარისია. აქ დასახლებულ
კოლონისტთაგან თითქმის ყველა ხელოსანია: აქ არის 3 მჭედელი,
1 ზეინკალი, 8 თერძი, 2 ლუდის მხდელი, 3 კალატოზი, 1 დაბალი.
ისინი ქალაქ თბილისში არიან დასაქმებულნი.

ამ კოლონიების მეტნაკლები წარმატებულობის მიუხედავად,
მაინც არიან ადამიანები, რომლებიც ყველაფერზე წუნუნებენ; მა-

თი აზრით, წარმოება და მათი დასაქმება ჯერ კიდევ არ არის სათანადო დონეზე; ისინი კოლონისტებს დანაშაულად უთვლიდნენ იმას, რომ ამ უკანასკნელებმა აითვისეს ბევრი ადგილობრივი, კლიმატური მონაცემებით განპირობებული წეს-ჩვეულება და მათ შორის – ქართული გუთნის გამოყენებაც კი. მათი აზრით, ეს უკვე აღარ იყვნენ ის ვიურტემბერგელები, რომლებმაც გერმანიიდან საქართველოსათვის საჭირო ცოდნა-გამოცდილება ჩამოიტანეს. ისინი თხოვნით მიმართავდნენ სამხრეთ საფრანგეთის, იტალიისა და საბერძნეთის მოსახლეობა, ვისთვისაც უცხო არ იყო ზეთისხილის, ლეღვის ხის, აბრეშუმის ჭიის, ინდიგოს კულტურები, რათა საქართველოსთვის, სადაც ყველა ეს კულტურა კარგად ხარობდა, გზა გაეხსნათ ამ ახალი დარგების საექსპორტოდ.

ასეთმა ადამიანებმა, გაუთავებლად რომ ყბედობდნენ და მუდამ უკმაყოფილონი იყვნენ, ყველას თავი მოაბეზრეს: ისინი ვერ ხედავდნენ და არც აფასებდნენ იმ სიკეთეს, რაც მოიტანა ფანატიზმამდე მისული კოლონისტების შემობრუნებამ, რომელნიც თანდათან წესრიგს ემორჩილებოდნენ და საზოგადოებისათვის საჭირო წევრები ხდებოდნენ; ეს ყველაფერი მოხდა მართლაც ღრმა პატივისცემის ღირსი პასტორების მეშვეობით, რომლებიც დიდი გულმოდგინებით იღვწოდნენ მათი განათლებისათვის და შთაუწერგავდნენ მათ ქრისტიანული სარწმუნოების ღირსების ჭეშმარიტ იდეებს.

ყველა კოლონისტი პროტესტანტული სარწმუნოების მიმდევარია, გამონაკლისის მხოლოდ მცირე რაოდენობა სეპარატიული ოჯახებისა, რომლებიც ძირითადად ალექსანდერსდორფში ცხოვრობენ. ყოველ კოლონიას საკუთარი ეკლესია აქვს, ჰყავს პასტორი, აქვს თავისი სკოლა; გამონაკლისია მხოლოდ პეტერსდორფი, რომელიც ამ მხრივ მარიენფელდს ექვემდებარება.

ეკლესიათა უმეტესობა კარგად არის ნაგები; მათ შორის ყველაზე ლამაზი თბილისის კოლონიაში [27] დგას. მისი მშენებლობა ახალი დამთავრებული იყო და მე წილად მხვდა ბედნიერება, კარგად დამეთვალეირებინა იგი იმ დროს თბილისში მყოფ მამა კაპუცინებთან ერთად, რომლებმაც გვთხოვეს, გვეჩვენებინა მათთვის ეს ეკლესია. ისინი დიდად გაოცებულნი დარჩნენ, როცა ჩვენი ღვთისმსახურების თავისებურებებს გაეცნენ. პასტორმა იოანმა დიდი პატივით მიიღო ისინი და ტაძრის თაღებში პირველად გაჟღერდა ერთდროულად რომისა და ბაზელის მისიონერთა ლათინურენოვანი ფრაზები. ყველა აღნიშნულ კოლონიაში ღვთისმსახურე-

ბას ბაზელის მისიათა ინსტიტუტის მიერ [28] გამოგზავნილი პასტორები ასრულებენ.

სეპარატისტებს პასტორი არ ჰყავთ და არც ეკლესია აქვთ. მათ შორის ერთგვარი უხამსი თავისუფლება სუფევს, რაც ძირეულად ეწინააღმდეგება ქრისტიანული სარქმუნოების მორალს: ამბობენ, რომ მათ საერთო ცოლები ჰყავთ.

ამ კოლონიების საქმეთა წარმოება ევალება ზედამხედველს. თბილისში ჩემი ყოფნისას ზედამხედველად იყო პიროვნება, რომელიც თავდაპირველად საბაჟოს მოხელე ყოფილა და არაფერი გაეგებოდა არც გერმანელთა საქმიანობისა და არც სოფლის მეურნეობისა; ეს კი აუცილებელია ადმინისტრატორისათვის, რომელმაც უნდა შექმნას, განავითაროს და გამოძებნოს ახალი რესურსები. ამიტომაც იგი შეცვალეს, რათა მართვის წესები გაეუმჯობესებინათ.

კომენტარები

1. ალექსანდერსდორფი – დასახლება მდ. მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, დიდუბეში, ახლანდელი სამტრედიის ქუჩის მიდამოებში (სახელწოდება მიიღო იმპერატორ ალექსანდრე I-ის პატივსაცემად). **მარიენფელდი** – მდებარეობდა კახეთის გზატკეცილზე, სართიჭალაში (ივრის ნაპირზე), თბილისიდან 35 კერსზე. გერმანელი კოლონისტები აქ 1817 წ. ჩამოვიდნენ. **პეტერსდორფი** – მდებარეობდა მარიენფელდის მახლობლად; სახელწოდება მიიღო პეტრე I-ის პატივსაცემად. 1818 წ. აქ დასახლდნენ ვიურტემბერგელი კოლონისტები; მოგვიანებით იგი შეუერთდა მარიენფელდს. **ელიზავეტალი** – დღ. ასურეთი; **ეკატერინენფელდი** – მდებარეობდა ბორჩალოს მაზრაში, ბოლნისთან (სახელწოდება მიიღო ვიურტენბერგის დედოფლის, ეკატერინე პავლეს ასულის პატივსაცემად. იხ. გ. მანჯგალაძე, გერმანელი კოლონისტები ამიერკავკასიაში, თბილისი, 1974, გვ. 30; პ. გუგუშვილი, საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში, მონოგრაფიები, ტ. I, თბილისი, 1949, გვ. 471; ა. სონღულაშვილი, გერმანელები საქართველოში, თბილისი, 1995; ავგუსტ ჰაქსტჰაუზენი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა გ. გელაშვილმა, თბილისი, 2011; ტ. კოპალეიშვილი, პირველი პროტესტანტები საქართველოში, „საისტორიო მაცნე“, ბათუმი, 2013).

2. **ლიე** – ძვ. ფრანგული სიგრძის საზომი ერთეული, დაახლ. 4,5 კმ.

3. **ყარაია//ყარაიაზი** – (გარდაბნის ველი) მტკვრისპირა ვაკე გარდაბნის რ-ში, ქვემო ქართლის ვაკის აღმ. ნაწილში, ახლ. რუსთავის სამხრეთ-აღმოსავლეთით; ისტორიულად ცნობილი იყო, როგორც საზამთრო საძოვრები და ქართველ მეფეთა სანადირო ადგილი ("ნაგების აღმოსავლეთ და სამხრეთ არს ველი დიდი ყარაიისა, სავსე ქურციკითა, რომელსა მოინადირებდნენ მეფენი წლითი-წლად", ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1973, გვ. 331; „ყარაია ანუ ნაგები ნაქალაქევი“ – იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოსცეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა, თბილისი, 1986, გვ. 29, 79; გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბილისი, 1962, გვ. 67).

4. **დემურჩი-ასანლუ** – თურქმან-მესაქონლეთა ტომი (ელი) („ყარაიის ჭალას ქვეით, მტკვრის კიდე, ესახლნენ ელნი დემურჩი-ასანლი, სავსენი პირუტყვითა...“, ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 332; გიულდენშტედტის მოგზაურობა..., გვ. 69).

5. **ნადირ-შაჰ ავშარი (1688-1747)** – ირანის შაჰი 1736-1747 წწ.

6. **სიღნაღის ციხე** – პ. იოსელიანის ცნობით, სიღნაღის ციხე აგებულია 1762 წ. ერეკლე II-ის მიერ; ციხეს 40-ჰექტრამდე ტერიტორია უჭირავს. ჩვენამდე ციხეს თავდაპირველი სახით არ მოუღწევია: მის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის XIX ს-ში შესრულებული გეგმა (ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა; პ. ზაქარაია, საქართველოს ძველი ციხესიმაგრეები, თბილისი, 1988).

7. **უფადარის ველი** – თ. თოდრიას ვარაუდით, ეს „დღევანდელი ელდარის ველი უნდა იყოს ივრის ქვემო დინების მარცხენა ნაპირზე“ (თ. თოდრია, ქიზიყის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, VI, თბილისი, 1982, გვ. 76).

8. **კამბეჩოვანი/კამბისენი** – (კამბეჩიანი/კამბეჩიანი) სახელწოდება წარმოდგება „კამეჩ/კამბეჩისაგან“, მხარე შუა საუკუნეების კახეთში, ალაზნის ქვემო წელსა და მტკვარს შორის, ცენტრით ხორნაბუჯში. VIII ს. მეორე ნახევრიდან ჰერეთის სამთავროს შემადგენელი ნაწილი იყო, XI ს-დან, კახეთ-ჰერეთის გაერთიანების შემდეგ კახეთის სამეფოს საერისთავო გახდა; XIV-XV სს. მონღოლთა და თემურ-ლენგის შემოსევების შედეგად კამბეჩოვანის დიდი

ნაწილი „მოხრდა“, მისმა ცენტრმა კი ხორნაბუჯიდან ქიზიყში გადმოინაცვლა. საკუთრივ ქიზიყს XVIII ს-დან, მას შემდეგ რაც აქ ერეკლე II-მ ციხესიმაგრე ააგო, „სიღნაღი“ დაერქვა (ერცლად იხ. დ. მუსხელიშვილი, ქიზიყის ძველი ისტორია, თბილისი, 1997).

9. იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, თარგმნა გ. გელაშვილმა, თბილისი, 2002, გვ. 162,164. ანტიკური მწერლები ჩვეულებრივ აიგივებენ კამბისესს მდ. იორთან, იხ. გეორგიკა..., I, გვ. 160.

10. **მეანდრე** – მცირე აზიაში (ახლ. თურქეთის ტერიტორია) მდებარე მდინარის – დიდი მენდერესის ძვ. ბერძნული სახელწოდება; ერთვის ეგეოსის ზღვას. მდინარის მიხვეულ-მოხვეული კალაპოტის გამო მისი სახელწოდება იქცა დაკლაკნილობის აღმნიშვნელ ტერმინად (მეანდრიება).

11. იგულისხმება არაგვი და ალაზანი (სტრაბონის გეოგრაფია, გამოსცა თ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1957, გვ. 132).

12. **პაროტი** – მეცნიერი, კავკასიაში იმოგზაურა 1811 და 1829 წწ.

13. **ფუტი** – ინგლისური სიგრძის საზომი ერთეული, 0,3048 მ. **დუიმი** – სიგრძის საზომი ერთეული, 2, 54 სმ.

14. **პინტი** – (ინგლ.) სითხეებისა და ფხვიერ ნივთიერებათა მოცულობის საზომი ერთეული დიდ ბრიტანეთში; ფრანგული პინტა 0,93 ლიტრის ტოლია.

15. **დესეტინა** – მიწის საზომი ძვ. რუსეთში, დაახლ. 1,0925 ჰა. **არპანი** – ადგილისდა მიხედვით განსხვავებული მოცულობის ძველბურთი მიწის საზომი ერთეული, დაახლ. 58,47 მ.

16. იგულისხმება ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეუღლე, სარდალ დავით ორბელიანის ასული სალომე (1795-1847).

17. **წინამხარი, უკანამხარი (გალმამხარი)** – „ქიზიყში სამი მიკროქვეყანა გამოიყოფა: წინამხარი, უკანამხარი და შირაქის ველი... წინამხარი ალაზნის მარჯვენა ნაპირსა და გომბორის ქედის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ფერდზე განლაგებული ქვეყანაა, რომელიც მეურნეობის თვალსაზრისით საგრძნობლად გამოირჩევა მთელ ქიზიყში“... „უკანამხარი გომბორის ქედის სამხრეთ-დასავლეთ ფერდზე და ივრის ზეგანზეა განლაგებული; ხასიათდება ნაყოფიერი, მაგრამ ურწყავი მიწებით; შირაქის ველი მდ. იორსა და ალაზანს შორის (მათ ქვემოდინებაში) მოქცეული ფართო ვაკეა, რომელიც მთელი კახეთის მთავარ საზამთრო საძოვრებად გამოი-

ყენებოდა ფეოდალურ ხანაში" (თ. თოდრია, დასახ. ნაშრ., გვ. 74-75).

18. **სანტიმი** – წერილი ფული, ფრანკის მესამედი (საფრანგეთში, ბელგიაში, შვეიცარიაში და ლუქსემბურგში).

19. **შულცი** – გერმანულ კოლონიებში ხელმძღვანელობისათვის შექმნილი იყო ე. წ. „სოფლის პრიკაზები“ შულცის (მამასახლისის), ორი ბაიზიცერის (მსაჯული) და ერთი დაქირავებული მწერლის შემადგენლობით (გ. მანჯგალაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 57-59).

20. XVIII ს-დან სამხრეთ-დასავლეთ გერმანიის ისტორიულ ოლქში – **ვიურტემბერგში** (დედაქალაქი შტუტგარდტი) რელიგიური სექტანტების ბაზაზე აღმოცენდა **სეპარატისტული** მოძრაობა, რომელიც სხვა სექტანტებისაგან განსხვავებით, უარყოფდა ლუთერანულ ეკლესიას; ამიერკავკასიაში გერმანულ კოლონისტთა გადმოსახლება სწორედ ვიურტემბერგიდან დაიწყო: ამ მოძრაობის მეთაურები სეპარატისტებს ამერიკასა და რუსეთში გადასახლებისაკენ მოუწოდებდნენ. ამ აგიტაციის ეკონომიკური საფუძველი იყო იმ დროისათვის გერმანიაში მიწების სიმცირით გამოწვეული კრიზისი, რამაც ხელი შეუწყო გერმანელთა ჩამოსახლებას ამიერკავკასიაში; შესაბამისად, რუსეთის მთავრობას სურდა დასაყრდენი ჰყოლოდა საქართველოში ქვეყნის ბუნებრივი რესურსების ასათვისებლად. ამ მიზნით უცხოელ კოლონისტებს ენიჭებოდათ შეღავათები და პრივილეგიები, გადაეცათ საუკეთესო მიწები და ფინანსური დახმარებითაც სარგებლობდნენ; სანაცვლოდ რუსეთის მთავრობა მათგან მოითხოვდა სასოფლო-სამეურნეო დარგში საქმიანობას საკუთარი გამოცდილების გაზიარების მიზნით (ვრცლად იხ. გ. მანჯგალაძე, დასახ. ნაშრ.; პ. გუგუშვილი, დასახ. ნაშრ.). ნიშანდობლივია, რომ პირველ წლებში ერმოლოვი ახალმოსახლეთა დახასიათებისას ახსენებდა გარყვნილებას ოჯახებში, მათი მხრიდან მთავრობისა და ხელისუფლების სრულ იგნორირებას, სიზარმაცეს და სხვა მანკიერებებს; თუმცა მოგვიანებით აღიარა, რომ კოლონისტებში ვიურტემბერგელების გარდა რელიგიურ ჯგუფებს მიკედლებული უამრავი გერმანელი ბოგანოც იყო, გარდა ამისა, აღვირა ხსნილობით გამოირჩეოდნენ ფრანგულ ჯარში ნამსახურევი პირები, სიზარმაცით კი – ოდესაში ხანგრძლივად ნაცხოვრებნი (Акты..., VI, 1874, 346).

21. **მენონიტები** – ჰოლანდიელი მღვდელმსახურის – მენო სიმონსის (1496-1561) მიერ დაარსებული ანაბაპტისტური სექტა (მიმდევრები აღიარებდნენ ბიბლიას, ქრისტეს ღვთაებრივ წარმო-

შობას, მაგრამ უარყოფდნენ სამებას). ვინაიდან სამშობლოში იდეებოდნენ, 1581 წლიდან მენონიტები მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში გაიფანტნენ (შვეიცარია, გერმანია, ჩრდილო ამერიკა და სხ.). რუსეთში XVIII ს-ში ეკატერინე II-ის ნებართვით დამკვიდრდნენ უმთავრესად ტავრიისა და **ეკატერინოსლავის** (დღ. დნეპროპეტროვსკი) გუბერნიებში და აქ თავიანთი კოლონიები შექმნეს.

22. ციურიხტალი – ეკატერინე II-ის დროიდანვე (1762-1792) დაიწყო შვეიცარიელთა ჩამოსახლების პროცესი რუსეთის იმპერიაში. XIX ს. 20-იან წლებში გერმანული შვეიცარიიდან (ციურიხის კანტონიდან) წამოსულმა კოლონისტებმა აღმოსავლეთ ყირიმში დააარსეს სოფ. ციურიხტალი.

23. ერმოლოვი (ალექსი პეტრეს ძე) – საქართველოს მთავარმართებელი 1816-1827 წწ.

24. ელენენდორფი – გერმანული კოლონია განჯის მახლობლად (დღ. ქ. ხანლარი აზერბაიჯანში); **ანენფელდი** – კოლონია შამქორის სახაზინო მიწებზე.

25. თბილისის კოლონია – საქართველოში შექმნილ კოლონიათაგან ორი მდებარეობდა იმდროინდელი თბილისის გარეუბანში: **თბილისის კოლონია** -კუკიაზე და **ალექსანდერსდორფი** – დიდუბეში (მ. ბარნოვი, ძველი თბილისის დაკარგული ხედები, ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნ. „ისტორიანი“, 2011, №11, გვ. 42).

26. მერგელი – თიხა-კირქვოვანი ნალექი ქანი.

27. ეკლესია თბილისის კოლონიაში – თბილისის კოლონიაში გერმანელთა პირველი ეკლესია 1820 წ. აშენდა. მის ადგილას კი 1832 წ. დაიწყო და 1834 წლისათვის დასრულდა ახალი ტაძრის მშენებლობა (მიხეილის პროსპექტისა და კირკის ქუჩის კუთხეში), რომელზეც საუბრობს დიუბუა. რადგანაც საქართველოში ჩამოსახლებულ გერმანელ ლუთერანთა შორის არსებობდნენ სხვადასხვა განშტოების მიმდევრები (პროტესტანტი და სექტანტი ლუთერანები, მათ შორის – სეპარატისტები, ჰილიასტები და სხვ.), ამიტომ ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად ჩამოაყალიბეს საეკლესიო წესდება (1832 წ.), რომლის ძალითაც საქართველოში დამტკიცდა ევანგელურ-ლუთერანული მრწამსი. შესაბამისად, გერმანელთა ეკლესიებს საქართველოში ევანგელურ-ლუთერანული ეწოდა. მოგვიანებით, 1896 წ. ძველი ტაძრის წინა მხარეს აიგო ახალი, დიდი ეკლესია წმ. პეტრე-პავლეს სახელობისა (მ. ბარნოვი, დასახ. ნაშრ., გვ. 42-46).

28. ბაზელის მისიათა ინსტიტუტი – „ბაზელის მისიონერული ევანგელური საზოგადოება“ (შემოკლებით „ბაზელის მისია“),

ეკუმენური მისიონერული ორგანიზაცია, „გერმანელ ქრისტიანთა საზოგადოების“ ფილიალის სახით დაარსდა ბაზელში 1815 წ. (ფრიდრიხ შპიტლერისა და ნიკოლაუს ფომ ბრაუნის მიერ) და 2001 წლამდე აქტიურად ფუნქციონირებდა მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში. თავის საქმიანობაში იყენებდა ბაზელის ვაჭართა ორგანიზაციულ ნიჭსა და ინტერნაციონალურ კონტაქტებს. პირველი სამისიონერო პროექტები განხორციელდა სამხრეთ კავკასიასა და დასავლეთ აფრიკაში (ლიბერიაში), მოგვიანებით – სამხრეთ ინდოეთში, ჩინეთსა და ინდონეზიაში. დღეისათვის ეს ორგანიზაცია წარმოადგენს „მისია – 21“-ის დამხმარე პასუხისმგებელ საზოგადოებას (<http://www.baselmission.org/>, ინფორმაციის მოპოვებისას განეული დახმარებისთვის მადლობას ვუხდით ქ-ნ ი. არაბიძე-ცბინდენს).

Lela Mikiashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior Scientist-Researcher of the Department of Modern and Contemporary History

A Small Trip to Kakheti

(Episode from Frédéric Dubois de Montpéreux's
„Travels around the Caucasus“)

Summary

Frédéric Dubois de Montpéreux (1798-1850) was a scientist – traveler, whose publications led to the development of the European Kartvelology. Frenchman by origin, born in Switzerland, he was a famous geologist, naturalist and archeologist. Dubois traveled in different countries including the Caucasus, namely Georgia (1833-1834), which was reflected in his extensive work (in 6 volumes) „Travels around the Caucasus, among the Circassians and Abkhazians, in Kolkhis, Georgia, Armenia and the Crimea“. The work is written in specific style and represents a diary of the author, in which he gives a detailed description of the facts seen with his own eyes and heard with his own ears. „The Travels“ played an important role in the Georgian source studies.

In one of the chapters of the fourth volume of the book entitled „a small trip to Kakheti“ the author describes the details of the journey from Tbilisi and impressions of Kakheti tour. Besides, it offers some interesting information about the German colonies existing in Georgia at that time.